

Ірина КОВАЛЬ-ФУЧИЛО

УКРАЇНСЬКІ ПАРОДІЙНІ ГОЛОСІННЯ: МОТИВИ Й ОСОБЛИВОСТІ ПОБУТУВАННЯ

У статті проаналізовано різновиди українських пародійних голосінь, досліджено особливості побутування цього жанрового різновиду голосильної традиції. Найпопулярнішими є пародійні голосіння за тещею і за чоловіком. Пародійні голосіння побутують як анекдоти в межах розважальних наративів. Виникають такі тексти як реакція аудиторії на нещирий жаль за померлим.

Ключові слова: пародійні голосіння, анекдот, мотив, комічний ефект.

Українській фольклористиці пародійні голосіння рідко ставали предметом аналізу дослідників. Водночас цей дуже важливий сегмент української усної поетичної творчості заслуговує на увагу не лише тому, що існування цього жанрового різновиду свідчить про високий рівень розвитку голосильної традиції, а й через своє різноманіття тем, представлену народну дотепність, багатий набір комічних ефектів.

Пародійні голосіння — це вторинні, метафоричні форми голосінь, які в традиційній культурі функціонують у межах розважальних наративів (анекдотів чи гуморесок, у контексті розповідей про почуте колись невдале оплакування). Підставою для появи пародійних голосінь є осмислення природи виникнення оплакування: з одного боку, померлого слід було оплакати, причому в традиції дотепер вірять, що жаль за померлим «підкаже» слова, які слід промовити, а з іншого боку — як же виникне голосіння, коли за померлим не шкодують. Саме така ситуація, коли голосити треба, а робити цього не хочеться, розроблена в розповідях, які містять пародійні голосіння. Отже, останні виникли внаслідок нещирого, підробленого жалю за померлим, якому намагаються надати традиційної форми оплакування. Ця проблема пов'язана із осмисленням у традиційній культурі уявлення про те, як вчилися голосити і чи потрібно цьому вчитися.

У нашій збірці голосінь [5]¹ всього понад 40 пародійних голосінь. Найпопулярніші пародійні голосіння за чоловіком (№ 4, 134, 135, 149, 297, 475, 584, 597, 665, 733, 827, 873, 875, 1077, 1079, 1090, 1115, 1173, 1174, 1178, 1179, 1203) і за тещею (№ 305, 346, 372—374, 424, 425, 493, 496, 567, 577, 936, 958, 1022, 1023, 1109), відоме також «Пародійне голосіння за кумою» (№ 359). Найбільше пародійних голосінь зафіксовано на Наддніпрянщині і Поділлі. Наголосимо, що цей жанровий різновид української голосильної традиції характеризується тривалою популярністю уже щонайменше півтора століття. Так, по суті, перше зафіксоване голосіння — це саме пародійне голосіння за чоловіком (№ 4), опубліковане в праці російського етнографа і археолога Олександра Терещенка «Быт русского народа» (СПб., 1848) [10, с. 103]. Тобто саме нестандартні зразки оплакування насамперед привернули увагу науковців. На підставі власних польових досліджень можемо стверджувати, що саме тексти

© І. КОВАЛЬ-ФУЧИЛО, 2013

¹ Номери голосінь у статті подаємо за цим виданням.

нетипових, зокрема пародійних, рідше сороміцьких голосінь згадують наші інформатори під час інтерв'ю про голосильну традицію їхнього краю². Такі тексти пам'ятають як готові зразки, які не треба попередньо відтворювати в пам'яті, як тексти похоронних оплакувань. Між іншим, саме пародійні і сороміцькі голосіння можна записати навіть від інформаторів молодого віку, від яких важко зафіксувати тексти похоронних голосінь. Це свідчить про те, що спосіб поширення похоронних і метафоричних голосінь різний: голосіння першої групи інформатори переймають, коли чують їх на похороні, а тексти другої групи розповідають як анекдоти. Це підтверджує інформація, зафіксована на початку ХХ століття: «Є в нас такі насмішливі приказування, але їх при мерці си ни заводи, хіба де отак на збитки мижи собов самі живі мижи живими один одним докучеют таї на збитки заводе» [11, с. 28].

Кілька пародійних голосінь маємо у збірнику Іларіона Свенціцького. Упорядник не подав їх разом із усім корпусом текстів, а розглянув окремо в передмові до видання [9, с. 18—20]. П'ять пародійних голосінь маємо в колекції Валентина Дубравіна із Сумщини, які збирач подав у розділі «Туги-пародії». Тут же подано жартівливу пісню «Та-ра-ра, та-ра-ра», в якій осмислено нещирий жаль удови і її поведінку під час похорону:

*Та-ра-ра, та-ра-ра,
Несить ворога з двора.
І жив — не любила,
І умер — не тужила.
Тільки тоді затужила,
Як на лавку положила.
І на лавці лежить —
Нема й думки тужить* [8, с. 434].

Варіанти цієї пісні відомі й в інших регіонах України [5, с. 283; 6, с. 675; 12].

Близько десяти пародійних і сороміцьких голосінь у контексті народних наративів зберігається серед самозаписів Насті Присяжнюк [5, с. 671—672, 676, 724—726].

Добірку пародійних і сороміцьких голосінь із Полісся подано в монографії Валентини Конобродської про номінацію похоронного і поминального обрядів [7, с. 161—162].

² Див. наші публікації голосінь у формі інтерв'ю [5, с. 314—319, 739].

Іларіон Свенціцький називає ці вторинні форми «жартовливі та сороміцькі голосіння». Він вважає, що джерело виникнення цих текстів — випадкова фраза, яка поза контекстом є комічною. Все ж ця думка викликає зауваження, оскільки Свенціцький наводить цілу низку таких невдалих фраз, проте жодна з них не переросла в пародійне голосіння. На нашу думку, пародійні голосіння виникли не з тексту похоронного голосіння, а незалежно від обрядової ситуації, завдяки дотепності носіїв традиції, за умови невідповідності високого стилю голосінь і певних комічних моментів в осмисленні похорону носіями традиції.

Перша, так би мовити, очевидна класифікація пародійних голосінь — це поділ за об'єктом оплакування: за чоловіком, тещею, кумою. Така вибірка не випадкова: по-перше, у переліку немає кровних родичів, а, по-друге, стосунки між персонажами і віртуальною голосильницею у фольклорній традиції осмислено в гумористичному ключі. Важко уявити пародійні голосіння за матір'ю чи за дитиною, оскільки традиційна культура не припускає ситуації, що можуть бути випадки нещирого жалю за цими родичами.

Попри позірну схожість, пародійні голосіння відрізняються за підставою їх виникнення. Тут можемо умовно виділити три групи текстів:

1) ті, що з'явилися внаслідок осмислення необхідності голосити за поганим небіжчиком, якого не хочеться оплакувати;

2) ті, що були складені внаслідок занепаду інституту найманих голосильниць;

3) голосіння, що є складовою частиною анекдоту, який розповідає про гумористичну ситуацію під час похорону.

Тексти кожної із цих груп подекуди можуть набувати ознак текстів із двох інших груп. Так, наприклад, голосіння про нелюбого покійника можуть функціонувати в контексті анекдоту чи гуморески. Це ж стосується текстів другої групи. Все ж, до третьої групи відносимо нові тексти, які поза розважальним наративом не побутують.

До першої групи пародійних голосінь, тобто тих, у яких «оплакують» нелюбого мерця, належать усі пародійні голосіння за тещею і частина пародійних голосінь за чоловіком, де у формально голосильних фразах криється розповідь про погані вчинки помер-

лої чи померлого. Комічний ефект у таких текстах виникає вже тому, що в традиційному оплакуванні постійним мотивом є возвеличення померлого, а не любого покійника, зрозуміло, важко хвалити.

Майже всі пародійні голосіння за тещею із нашої колекції мають дві основні структурні частини: текст голосіння за тещею, у якому зять дещо завуальовано розповідає про кривди, яких він зазнав; ремарка дружини до чоловіка з проханням припинити голосіння. У деяких текстах цьому передує коротка розповідь про те, що померла теща, яка погано ставилася до зятя. Ці моделі збережені не в усіх текстах, — обов'язкове саме голосіння, а перша і третя структурні частини можуть бути опущені. Подаємо найповніший варіант пародійного голосіння за тещею (№ 1109). Він зберігається у самозаписах Насті Присяжнюк в Державному архіві Вінницької області (ДАВО) [1, арк. 32 зв.—33]:

«Вмерла теща й жінка наказала чоловікові приймаку³, щоб гарненько плакав, як люди зійдуться. От чоловік і плаче:

*Ой тещенько, моя матінко,
А я ж до вас прийду, то ви їсте сир, масельце,
а мені сироватки дасте гу-гу-гу...
А ви ж їсте галушечки, а мені юшечки гу...
Ви ж мене жалували, тещенько, матінко моя,
Хто ж мене так жалувати буде?
А ви ж варенички з'їсте, а мені юшечки дасте.
А я тую юшечку їм, їм, та й нап'юся гу-гу-гу.
А все ж було за мною: і з яєць юшка за мною,
і з раків юшка за мною.
А тепер до кого ж я прихлюся?*

Жінка бачить, що він не до ладу плаче, та й давай його розважати, відводити: «Чоловіче, не розпадайся так, не плач, не вбивайся, бо ти їх не підведеш, а себе вмориш».

Пародійний ефект у голосінні за тещею має три аспекти. По-перше, голосити заохочують чоловіка, для якого не характерне виконання цієї обрядодії, та ще й за людиною, якої не шкода. В українській голосильній традиції маємо свідчення, що чоловіки голосили лише в дуже рідкісних випадках, і то тільки за дуже дорогим померлим (наприклад, батько за молодим сином).

По-друге, комічного ефекту досягнуто за допомогою використання кулінарного коду, який не при-

таманий для українських голосінь. Комізму сприяє також семантичне протиставлення *смачна, поживна їжа — погана їжа*. На першому полюсі маємо продукти, які споживали теща з дочкою, а на другому — харчі, які вони пропонували зятеві. У варіантах цього пародійного голосіння із Полтавщини (самозаписи Олександри Отисько) кулінарну тему розвинено в напрямку пояснення такого стану справ, — теща і дружина пропонували зятеві продукти, корисні для здоров'я:

*Я, як здумаю, як ви, було, сами варенички
з сиром їсте,
А мені, щоб легше на желудок,
юшечку з-під них попить дасте.
Або було, сами сметанку поїсте,
А мені, щоб не було коліка у животі,
сироватку дасте.
Та я їм, їм, та ще й навхильці нап'юся (№ 425).*

По-третє, комічний ефект від голосіння посилюється за допомогою обігрування традиційного в українському оплакуванні ритуального заспокоєння голосильниці, яке в аналізованому випадку має на меті не заспокоїти виконавця голосіння, а примусити його замовкнути. Прохання до чоловіка припинити голосіння дружина вмотивовує тим, що довгий плач матиме поганий вплив на його самопочуття: «*Да годі вже, все рівно матері не зведеш, а сам себе умориш-уб'єш*» (№ 346); «*Цыть! Чолов'їчэ, бо очі выплачэшъ*» (№ 567). В одному випадку мотивація трохи інша, але не менш комічна: «*Ну годі плакать, бо це не звидеш, а тільки людей розжинеш*» (№ 305). А ось два варіанти репліки для «заспокоєння» зятя із Сумщини: «*Ти, мабуть, не зведеш, тільки головку нагудеш!*» (№ 373), «*Цыть, чоловіче, не плач, бо не зведеш, а тільки моїй матінці головочку нагудеш!*» (№ 374).

У наведеному вище тексті голосіння маємо поширене традиційне заспокоювання, коли наголошують на марності оплакування: «*Ти їх не підведеш, а себе вмориш*» (№ 1109). А ось варіант заспокоєння зятя із Полтавщини: «*Ну годі плакать, бо це не зведеш, а тільки людей розжинеш*» (№ 305). У пародійному голосінні із півдня Житомирщини народна дотепність продовжила діалог чоловіка і дружини: на прохання заспокоїтися зять відповідає, що не просто йому це зробити через великий жаль за тещею: «*Буде вже, чоловіче, все їдно мати ни вста-*

³ Це слово в рукописі викреслено.

не. — *Аї, коли ж дуже жалко»* (№ 577). Така кінцівка сприяє посиленню ефекту комічної експресії.

Оригінальне пародійне голосіння за тещею, причому із відповідним мелодійним наспівом, 2012 року ми зафіксували на Полтавщині у м. Градзък (№ 496). У ньому, крім традиційного для цього розряду пародійних голосінь використання кулінарного коду, наявне дотепне опрацювання постійного голосильного мотиву відходу *куди ти йдеш* і ще одного постійного мотиву — прохання до померлого взяти із собою:

*Ой тецо ж, тецо, та ти жінчина ж мати!
Та куди ж ти йдеш, та чого ж ти з собою
дочки ж не береш?
Та то ж ви, було, сами масло їсте, а мені
сколо'тинки даєте'!*

/— А ще там вареники.../ — Пожди:

*Та ти ж мене як рідного любила,
Та було, що ти ж днями і не біла,
Ти ж мене поїла, годувала,
Та було, що вечерять давала (сміється).*

Пародійно-експресивне ядро цього тексту зосереджене в другому рядку: «Та куди ж ти йдеш, та чого ж ти з собою дочки ж не береш?» Комічний ефект виникає завдяки дотепному перефразуванню лосі *сочтупес* голосіння — *візьми мене із собою*. Подальший текст голосіння — це пояснення комічно-розпачливої репліки зятя.

До пародійних голосінь за поганим небіжчиком належать голосіння за недбалим, безпорадним чоловіком, який не вмів прохарчувати свою сім'ю⁴. Пародійний ефект у них виникає завдяки розповіді про вчинки померлого:

«Була така жинка, що по чолові'кови плака'латужыла. Каже:

*Мі'й чолові'че,
Мій хазя'йине!
Шо я' за тобо'ю схазяйнува'ла
И ни в' чо'му хли'ба в' се'бе не ма'ла...
Ни в' кошели', ни в' мишку',
Тилькы в' маки'три та в' горшку'.
Чолови'че, — каже, — мій, зату'ло!*

⁴ Ці голосіння відрізняються від голосінь за поганим чоловіком, який ображав свою дружину і дітей за життя. Тексти цих оплакувань мають різну сферу побутування: голосіння за поганим чоловіком функціонували в ритуальній ситуації похорону, а голосіння за безпорадним чоловіком виконували поза ритуальним контекстом, лише з розважальною метою.

*Я за те'бе затулю'ся,
Тай нико'го не боюся,*

Значить якъ отпряде' або одышьїе', то то' вона тьлькы й хли'ба йила и чолові'ка тымъ годува'ла. Тоже по чолові'кови ту'жъ» (№ 134).

Коментарі інформатора дають підстави трактувати це голосіння як пародійне.

До цієї ж групи зараховуємо короткі шаблонні голосіння, зафіксовані на Гуцульщині й Опіллі (№ 873):

*Ой ни несїть го блиско плота,
Бо ік вїйме кіў тай буди мене бити [4, с. 334].*

* * *

*Ой не везїт го коло плота,
Бо вивалив кїль з плота
Та мни буде бити.*

У другому випадку запис здійснено в контексті розповіді про те, що дружина найняла іншу жінку, щоб та голосила за чоловіком, саме тому перша боїться, що померлий може її покарати за те, що не шкодує за ним. Тут порушено важливу для аналізу оплакування тему щирого чи удаваного жалю за померлим. Ця проблема не раз ставала предметом осмислення народної традиції, про що свідчить її розробленість у пісенних жанрах, зокрема у коломийках, зафіксованих на Гуцульщині (повіт Долина):

*Ой коби ж то так умерти
Коби сї дивити
Та ци буде моя мила
За мною тужити.*

* * *

*Ой як буду умирати, буду си дивити,
А ци будеш, моя мила, за мнов заводити*
[2, с. 83, 100].

Описані пародійні голосіння генетично пов'язані з похоронними голосіннями за поганим чоловіком (див. №№ 160, 199, 345)⁵, причому іноді ця пародія характеризується прикрою гіркістю за змарноване життя:

⁵ На Наддніпрянщині наприкінці XIX — на початку XX століття було чи не вперше зафіксовано голосіння у живому побутуванні. Запис здійснив видатний український прозаїк Іван Нечуй-Левицький (опубліковано — у 1910 р.) (№ 160). Це голосіння за поганим чоловіком, яке й було зафіксоване через його нетиповість, невідповідність вимогам жанру. Жінка у стані психічного стресу докоряє померлому чоловіку — п'яниці за свою тяжку долю.

Ой чоловічку мій, який же ти лежиш на лаві,
як живий.
А ти ж так витягнувся, як в тій пісні співають:
Ввійшов нелюб в хату, засів юсю лаву.
А ти заліз лаву аж до мисника.
Ой чоловіче мій, як же я тебе буду забувати?
Ой чом же ж ти не вмер ще вторік, то тепер
вже було б рік,
І я б вже забулася давно.
А це ж ти вмер і клопоту наробив сьогодні.
Чоловіче мій, господарю мій,
А ти ж нагосподарював кругом хати, що нема
де ногою стати.
Ой як тебе забувати, чим тебе згадати:
Чи тими кулаками, що ти об мене стовкав,
Чи тими матюками, що ти мене щоденно годував?
А я ж тобі годила, як лихий болячці.
А кому я тепер буду годити, як я буду жити?
(№ 1173).

З іншого боку, ці пародійні голосіння близькі до так званих невдалих голосінь, тобто до оплакування, яке викликало осудження чи іронічну посмішку у слухачів:

«— Ви знаєте що, я хочу сказати одне. Єсть такі люди, як вмерла людина, то... балакає, що попало. А мені неприємно, що вона:

Ой, да я ж тобі плаття нове купила,
Я ж тобі те...

Невже людина може жаліть матір, чи там когось рідного, і в такі мінати думать про якусь плаття. Такі люди не кричать. То ж кричить душа, і всякі балакають слова... А єсть люди — на публіку» (№ 755, зап. 2010 року на Чернігівщині).

***

«В нас недавно жінка вмерла, а чоловік каже:
Хоть би-с ше була дров наносила,
Шо я тепер буду робити?»

/То правда, чи так сміялися?/ — Та таки так казав. Жінка вмерла, а тут зима, студінь, хоть би ше була наносила дров» (№ 1208, зап. 2012 року на Гуцульщині).

До цієї ж групи належать пародійні голосіння за чоловіком, які за мелодикою, ритмікою і особливостями римування близькі до жартівливих пісень:

Та мій чоловіче, та мій голубчику,
Та якби ти помер торік, то оде
минув би рік (хлипає).

Та мій чоловіче, та мій соколику,
Та ти ж мене так любив, що всі миски
на мені побив (хлипає).
Та мій чоловіче, та моя ясочка,
Нагнулась, ніби плачу, — вийду з хати —
ніби скачу (хлипає) (№ 297).

***

Як умер мій хороший,
Та й покинув торбу грошей.
Я плакала, голосила,
Поки торбу грошей розносила (№ 376)⁶.

Друга група пародійних голосінь — це тексти, складені внаслідок занепаду інституту найманих голосильниць, як відображення народних уявлень про «найманий плач». Пародійним вектором цих текстів є теми, які можна умовно назвати мотивами «безоплатного плачу» і «забутого імені». Це майже шаблонні короткі тексти, у яких йдеться про те, що наймана голосильниця оповідає про плату, на яку сподівається за свою роботу, тобто оплакування, або сумнівається, чи їй заплатять обіцяне, і/або зізнається, що не знає, як звати померлого:

«Ци буде, ци не буде чорне руно,
А я виплакала вочи дурно.

Обіцяли їй дати чорне руно, зн[ачить], вовну з вівці, а вона не була певна, що сповнять обіцянку» (№ 827).

***

Руно моє, руно,
Дала-с ми тя задурно:
Ані руна, ані пиона,
Плакти мусю сама (№ 935).

Схожі тексти й сьогодні активно побутують на Гуцульщині:

/А не розказувала Ваша баба, що одна жінка кликала другу, щоб за чоловіком голосила?/ — Ну є там таке:

А за миску бобу — провадила до гробу,
А за миску круп — не знаю, як тебе звуть.

А якісь баби: «Гаврило!»

Гаврилко, Гаврилко, на кого ти нас лишаєш?

/А казали, що були жінки, яких наймали?/ — Казали, що одна випила і не хотіла голосити. Вони кажуть: «Ми ж тобі заплатили!» — «Ну й шо? То твоя мама — ти собі плач». / — А справді були такі

⁶ Див. також №№ 375, 1021.

жінки, що їх кликали? / — Ну, ну (№ 1203, запис 2012 року в Косівському р-ні).

У нашій колекції маємо тексти, де мотив «безплатного плачу» розростається до цілої розповіді про те, чому за померлим запросили голосити найману плачку:

«Жінку одну за сваху просять на весілля, а тут чоловік вмер. Вона наймає чужу жінку, щоб плакала за чоловіком і обіцяла їй дати руно (прядива). От дорогою йде весілля з свашками, а тут провадять чоловіка тої свашки й чужа жінка плаче:

*Ой тужу, тужу по чужому мужу,
А обіцяли ж мені руно, а де ж воно?
Ой чи буде ж те руно, чи не буде руно,
А може, ж я плачу дурно?*

А свашка, жінка покійного, це чує й співає-приказує на мотив весільної пісні:

*Ой дам тобі тее руно (2),
Ой не плачеш ти дурно,
А як мало буде те руно,
То ще додаю і рядно» (№ 1174).*

Тексти останнього різновиду пародійних голосінь були зафіксовані в різний час на Полтавщині (№ 4, 135), Житомирщині (№ 584, 597 — дещо редуковані варіанти із слабо вираженою «весільною» частиною), Буковині (№ 1090), Поділлі (№ 1115, 1174). Пародійно-комічний ефект цих текстів будується на несумісності нещирого жалю за померлим і ритуальної обов'язковості голосіння. Трансляція цих уявлень у мову, їхня вербалізація й спричинила виникнення пародійних голосінь. У найбагатшому на цей жанр краї — Полтавщині і південній частині Сумщини зафіксовано пародійне голосіння за кумою (№ 359). Останнє висміює нещирий жаль куми, яка своє недоладне, лише для годиться голосіння постійно перебиває недоречними під час оплакування запитаннями:

*Та моя ти кумасечко,
Там моя рідне(сенька).
А коли вона вмерла? (промовляючи)
А моя ненька, та моя ріднесенька,
Та що ж його робити?
А дитинча де? (промовляючи).
А рятуйтечко, ой Божечко,
Та що ти наробив?
А живе дитинча? (промовляючи)
Ой моя мамочко,*

*Та що ж його робити,
Та хто ж його принесе,
Та як його брать?*

А де воно є? (промовляючи).

Третя група пародійних голосінь — це короткі тексти голосінь, які є складовою частиною анекдоту про гумористичну ситуацію під час похорону. Комічний ефект у цих текстах виникає завдяки прагненню дати відповідь на риторичні запитання голосіння, насамперед на запитання *куди ти йдеш?* Загалом це риторичне запитання у голосіннях відоме на всій території України. З певною долею умовності можна заявити, що відповіддю на нього є весь похоронний обряд із різними, часом протилежними уявленнями про локус перебування померлих. Візуальна, матеріальна межа дороги, подорожі померлого закінчується на цвинтарі, проте народний світогляд не вважає її кінцевим пунктом призначення. Саме в цьому місці виникає ґрунт для обігрування лосі *communes* голосіння. Це тим більше можливе, оскільки в побуті питання *куди ти йдеш?* є дуже звичним і часто повторюваним.

Виділяємо цю групу пародійних голосінь завдяки самозаписам Насті Присяжнюк із Поділля⁷ (див. №№ 1178, 1179, 1180), яка мала змогу чути такі тексти у живому побутуванні, а згодом записала їх, щоправда із літературним редагуванням. У рукописі записувачка назвала їх гуморесками.

«Чоловік помер і жінка його нарядила в труси й майку (пошкодувала костюма). Стала коло лави й плаче:

*— Чоловіче мій, голубе мій,
А куди ж ти, чоловіченьку, вибираєшся,
А на кого мене кидаєш?*

— А на футбол вибираюсь, растаку твою ма! Ти ж мене в труси, в майку вбрала, то куди ж мені, як не на футбол, — а чоловік навмисне завмер, щоб почути, як жінка буде за ним плакати» [2, арк. 27 зв.]⁸.

Не менш дотепним є ще один текст із рукописів Насті Присяжнюк:

⁷ Можна стверджувати, що схожі тексти відомі і на Наддніпрянщині, оскільки тут до тепер відомі вже згадувані нами пародійні голосіння за тещею, у яких також застосований комічний ефект від вторинного тлумачення загальних місць голосіння.

⁸ Подано під назвою «Гумореска сучасна».

«Дуже гарно чоловік з жінкою жили. Дітей в них не було. От чоловік захворів і питає жінки:

— Як я вмру, то в який костюм ти мене вбереш?⁹
— В самий найкращий!

От чоловік помирає, а був він рибак (риболов).

Жінка одмикає скриню й на який костюм не гляне, то всіх жалко: той гарний, а той ще кращий. От вона згадала, що на плоту висить волок. Взяла його з плоту, внесла в хату, обмотала волоком і поклала на лаві чоловіка.

Зійшлись сусіди, жінка плаче й приказує:

*Чоловіче мій, риболовчику,
А на кого ж ти мене покидаєш,
А куди ж ти вибираєшся, мій голубе?
А в яку далеку дорогу зібрався, спорадився,
мій соколе?*

— А по рибу, розтаку твою мати! А ти ж мене куди нарядила-спорадила? Тільки по рибу, — а він тільки притворився, що вмер» [2, арк. 75—76 зв.]¹⁰.

Це одним loci communes, риторичним закликком українських голосінь є прохання до померлого *взяти із собою*. Це поетичне звернення є звичайною стилістичною конструкцією оплакування, хоча воно не позбавлене міфологічного підґрунтя, оскільки в українській традиційній культурі добре відомі вірування, згідно з якими померлий може «забрати» із собою ще когось із родини чи з близького оточення. Так, на Львівщині вірять, якщо у мерця привідкриті очі, то незабаром ще хтось помре. Здатність небіжчика «взяти із собою» відображене також у відповідному постійному мотиві голосіння:

*Моя бабуся, моя ластівочко,
Коли ж ви прилітали,
Коли ж ви мою матінку одібрали?» (№ 211)*

* * *

*Господару наш, господару наш!
Коли ті вмерши приходили,
Що нашого господаря взяли?» (№ 1073)*

⁹ Принагідно зауважимо, що такий діалог у традиційній культурі не випадковий, і тут немає жодних пародійних конотацій. Це обов'язковий елемент передпоховальних обрядів, — у багатьох локальних традиціях помираючого питали про те, у чому його поховати. Це не суперечить повсюдно і до тепер поширеному звичаєві готувати одержу «на смерть».

¹⁰ Подано під назвою «Плач-гумореска». У паспорті до тексту зазначено: «Давня гумореска. Остаточний варіант записала від Попічко Марини 29.VII.1966 року».

У голосінні прохання до померлого *взяти із собою* є поетичною фразою, яка допомагає голосильниці виразити свій біль через втрату близької людини, а не бажання померти. Це відомо аудиторії. Комічна ситуація виникає у гуморесці, записаній на Поділлі, коли необізнаний слухач, у нашому випадку росіянин, трактує цей заклик як дослівне прохання:

«Плаче дочка за матір'ю й приказує. А в дочки чоловік росіянин.

— Як я буду плакати, то ти тоже за мною хоч трохи приказуй для людського ока.

*Ой мамочко моя рідная,
А куди ж ви вибираєтесь,
І нащо мене покидаєте?» — плаче дочка.*

— И меня, — додає зять.

— А що я без вас буду робити й як жити?..

— И я.

— Ой мамочко, голубочко, заберіть й мене з собою.

— Иди сама к такой матери, а я не пойду! — не втерпів чоловік» [2, арк. 85 зв.]¹¹.

Народна фантазія і дотепність тут опрацьовує відомий мотив голосіння в комічному ключі: по-перше, комічною є ситуація, що дружина просить чоловіка голосити за тещю (про пародійні голосіння за тещю ми вже згадували), а, по-друге, пряме, дослівне тлумачення зятем риторичної фрази голосіння і його безпосередня реакція-спротив на це звернення.

Можна впевнено твердити, що схожі тексти активно побутували й до сьогодні збереглися в усній народній культурі. Так, під час експедиційної польової роботи на Полтавщині ми записали таку розповідь:

«Потім під час того, як виносять, ті ж тужать, домашні ті:

Ти йдеш, мене лишаєш...

А в нас померла жінка, а він [чоловік]:

На кого ж ти мене...

Не так... Ні, так:

На кого ж ти покидаєш...

А сам перед тим гуляв, там Галя така. Волосся в неї таке ріденьке-ріденьке таке. А ззаду другий дядько йде... Воно ж оцеї похорон — як концерт. Хто сходиться на те, а хто сходиться роздивиться, обговорить. То він:

¹¹ Подано під назвою «Плач-гумореска».

На кого ж ти мене покидаєш...

А він:

На Гальку лису.

Той своє, а той «на Гальку лису». А всі: хто там сміється, хто хмикає, хто плаче. Оце похорон. Або оце починає, що тужиш, тужиш, що «нікому ж не нужен», а хтось там каже, що «діточки ж в тебе», а ті: «Та ті нагодують!» (саркастично). А то ж кажуть: поки росли діти — ти їх годував, тепер у них свої діти, їм своїх дітей годувать, а ти вже — попаде тобі, то попаде, не попаде — то й так добре. Ото ж так ще кажуть. Не всі ж однаково до батьків відносяться» (№ 497).

Переконаємося, що пильна народна увага не опускає нагоди покепкувати над нещирим жалем, а також роздумати і коротко й дотепно висловити свої міркування про ту чи іншу ситуацію, навіть під час похорону.

1. ДАВО. — Ф. Р-5105. — Оп. 1. — Од. зб. 86.
2. Архів ІМФЕ. — Ф. 14-3. — Од. зб. 449.
3. Архів ІМФЕ. — Ф. 28-3. — Од. зб. 426.
4. Гнатюк В. Похоронні звичаї й обряди / В. Гнатюк // ЕЗ. — Т. 32. — Львів, 1912.
5. Голосіння / упоряд. І. Коваль-Фучило; наук. ред. Л. Іваннікова; НАН України. ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. — К., 2012. — 792 с. + компакт-диск.
6. Єфремова Л.О. Частотний каталог українського пісенного фольклору: в 3-х ч. — Ч. I. Опис / Л.О. Єфремова. — К.: Наукова думка, 2009.
7. Конобродська В. Поліський поховальний і поминальні обряди / В. Конобродська. — Т. 1. Етнолінгвістичні студії. — Житомир: Полісся, 2007.
8. Обрядові пісні Слобожанщини (Сумський регіон) / Фольклорні записи та упорядкування В.В. Дубравіна. — Суми, 2005.

9. Свенціцький І. Передмова / І. Свенціцький. — Львів, 1912.
10. Терещенко А. Быт русского народа. Ч. III / А. Терещенко. — СПб., 1848.
11. Шекерик-Доників Петро. Приказоване по умерлим / Свенціцький І. Похоронні голосіння // ЕЗ. — Т. 31. — Львів, 1912.
12. <http://proridne.com/pisni/1%20ЖИВ%20—%20НЕ%20ЛЮБИЛА.html>.

Iryna Koval-Fuchylo

ON UKRAINIAN PARODY LAMENTATIONS: MOTIVES AND CHARACTERISTICS OF FUNCTIONING

The article has analyzed some types of Ukrainian parody lamentations, functional peculiarities of this genre in the national lament tradition. The most popular is a parody crying for a mother-in-law and a husband. Parody cry have occurred as jokes within entertaining narratives. Those texts appear to be an audience's reaction to insincere regrets for the dead.

Keywords: parody laments, joke, motif, comic effect.

Ірина Коваль-Фучило

УКРАИНСКИЕ ПАРОДИЙНЫЕ ПРИЧИТАНИЯ: МОТИВЫ И ОСОБЕННОСТИ БЫТОВАНИЯ

В статье проанализированы разновидности украинских пародийных причитаний, исследованы особенности бытования этого жанрового вида причетной традиции. Самыми популярными являются пародийные причитания по теще и по мужу. Пародийные причитания бытуют как анекдоты в пределах развлекательных нарративов. Возникают такие тексты как реакция аудитории на неискреннее сожаление по умершему.

Ключевые слова: пародийные причитания, анекдот, мотив, комический эффект.